

Metafora Božieho rodenia v zrkadle duše (Majster Eckhart)

Jana Trajtelová

„Všetky dary, ktoré kedy dal (Boh) na nebi a na zemi, dal iba preto, aby mohol dať jeden dar. A to je on sám. Všetkými tými darmi nás chce len pripraviť pre ten dar, ktorým je on sám“, píše Eckhart a hneď vzápätí dodáva, že aj všetky skutky, ktoré Boh koná, koná iba kvôli jedinému skutku – svojmu sebadarovaniu sa človeku, nastolením intímnej jednoty s ním.¹ Ako sme už vyššie naznačili, ide o ten vytúžený *dar*, ktorý nemožno vlastniť, ktorý možno iba nechať v otvorenosti *sa dávať*.

Eckhart ako mystik poníma biblický výraz *imago Dei* veľmi dôsledne. Človek je stvorený na *obraz* Boží. Obraz musí v sebe obsahovať *podobu* toho, koho zobrazuje. Mystika dokonca svedčí, že *živý* obraz nesie celkom *živú* podobu. *Obraz* a *zobrazený* majú k sebe podstatne *blízko*. O to viac je to zjavné v zrkadlovom obraze, ktorý oživa pohľadom toho, kto sa doň díva. V podobnosti *obrazu* a *zobrazeného* sa musí navyše jednať o istú základnú javovú *rovnosť*. Eckhartova obľúbená metafora hovorí o „zrkadlení Boha v základe duše“ – v bytostnom *stred*e, ktorý je podľa neho stvorený na *obraz* samotného *stred*u božského bytia². „Obraz slnka v zrkadle, to je slnko samo, a predsa zrkadlo zostáva tým, čím je. Tak je to i s Bohom. Boh je v duši so svojou prirodzenosťou, so svojím podstatným bytím a so svojím božstvom, a predsa nie je dušou. Odraz v duši, to je Boh sám, a predsa duša zostáva tým, čím je.“³ Majster Eckhart sa odvoláva na známy výrok sv. Augustína, že Boh je človeku bližšie ako on sám sebe a dopĺňa, že v „tej blízkosti medzi Bohom a dušou nie je vidieť žiaden rozdiel.“⁴ *Obraz* a *zobrazený* sa stretávajú vo svojej *podobnosti*, vzájomne sa prenikajú a prijímajú. Verný *obraz* a *zobrazený* sú *jedno*. Vo svojom *živom obraze* sa *zobrazuje* sám Boh a radikálna *jednota* zahalí každý viditeľný rozdiel. Eckhart zároveň naznačuje tiež to, že *obraz* je od *zobrazeného* vždy rozdielny, *obraz* a *zobrazený* nie sú identické, lebo *obraz* má svoje bytie ako „dar, ako echo, ako odzrkadlenie.“⁵ Doplníme, že Ján Tauler, ktorý nadväzuje na Majstra Eckharta, hovorí podobne o „duchovnej duši“, o duchovnom princípe človeka, ako o *čomsi*, čo je nielenže utvorené na Boží obraz, ale je tým istým *obrazom* (*das selbe bilde*), ktorým je Boh vo svojom vlastnom bytí. Zaujímavá je poznámka prekladateľa, ktorý upresňuje, že slovo „*bilde*“ neznamená iba dvojrozmernú maľbu, ale skôr trojrozmerné, priestorové dielo, akýsi výtvar. V tomto *obraze*, v diele vlastného sebazobrazenia, podľa neho Boh miluje a zakúša sám seba. A takto „žije, prebýva a pôsobí“ v najtajnejšom základe⁶ ľudského bytia. „Tým je duša celkom sfarbená Bohom, božská, Božia (*gotvar, gotlich, gottig*).“ Vzápätí sa snaží objasniť, že „milosťou sa stáva tým všetkým, čím je Boh od prirodzenosti, totiž v zjednotení s Bohom, v ponorení do Boha, a je nad seba vytrhnutá v Boha. Takto sfarbená Bohom tu teda je: keby mohla samu seba uzrieť, mala by sa dočista za Boha...lebo Boh a ona sú v tomto spojení jedno.“⁷ Tauler na inom mieste zdôrazňuje, že v onej skrytej priepasti „leží vznešený obraz svätej Trojice, ktorý je tým najvznešenejším v duši.“⁸ Na inom mieste píše, že o nesmiernej vznešenosti tohto *obrazu* sa nedá

¹ ECKHART: Naučení, c. d., s. 150.

² SUDBRACK, J.: *Mystika*, c. d., s. 43.

³ ECKHART: Kázání, c. d., s. 242.

⁴ ECKHART: Kázání, c. d., s. 263.

⁵ SUDBRACK, J.: *Mystika*, c. d., s. 43.

⁶ Zvykne sa zdôrazňovať rozdiel medzi Eckhartom a Taulerom v chápaní *základu*, pričom Eckhart naznačuje jeho „nestvorenosť“ a Tauler spolu s prízvukovaním slova „milosť“ opakuje, že je stvorený. Nám nielenže neprináleží súdiť daný spor, ale sa dokonca domnievame, že je skôr vecou kladená dôrazu toho ktorého mystika, zároveň s obmedzenosťou ľudských kategórií, ktoré sa snažia uchopiť nepreniknuteľné tajomstvo. Konieckoncov ani Eckhart a Tauler nie sú vo svojich vlastných textoch v tomto celkom jednoznační. Aj Eckhart napríklad naznačuje, že človek je milosťou tým, čím Boh svojou prirodzenosťou a pod. In ECKHART: O odloučenosti, c. d., s. 197. Tiež DOSTÁL, M. - ŽEMLA, M.: *Život a dílo Jana Taulera*, c. d., s. 44.

⁷ TAULER, J.: *Propast k propasti volá*, c. d., s. 121.

⁸ Tamže, s. 110.

vôbec hovoriť, lebo je tajomným „nezobraziteľným (*unbittlichen*) obrazom.“⁹ Preto má človek vo svojom vnútri v ňom v skrytosti spočívať, a to „bytosťne, v pravde a v bytí, nie v slovách.“¹⁰

„Základ duše“, ako sme už viackrát naznačili, obaja nemeckí mystici nechápu staticky. Z ich perspektívy bezprostredne zakúšajúcich sa naopak javí ako neustály plodiaci pohyb, stála ontogenéza, zvláštna živá vzťahová dynamika. Hovoria tiež o božskej „iskre“ (*seelenfünklein*)¹¹, ktorá je onou nestvorenou čiastočkou v najhlbšej podstate človeka. Podľa mystikov je jeho bytostnou možnosťou sa vo svojom *strede* nestvorenému a neustále tvoriacemu *pôsobeniu* „otvoriť a odobrať sa do jeho dynamiky – ako prijímajúci, nie ako vlastník, lebo zostáva tvorom.“¹² Sama mystická túžba sem túžiaceho priviedla – duch sa totižto neuspokojí, až pokiaľ neprenikne „do samého víru a prameňa“¹³ odkiaľ sám vyviera. Tam sa zakúša „vzájomné prenikanie“, „jednota a sloboda“ a „prijímanie Boha v mieri a pokoji.“¹⁴

Majster Eckhart rozvíja svoju skúsenosť radikálnej mystickej *blízkosti* tohto „prameňa“ v známom teologickom obraze: „Otec rodí na večnosti jemu samému rovného. Slovo bolo u Boha a Boh bol to Slovo. To isté a tej istej prirodzenosti. **A ešte poviem viac: zrodil ho v mojej duši... Otec rodí svojho Syna bez prestania, a hovorím ešte viac: rodí mňa ako svojho syna, a to toho istého syna. Dokonca hovorím, že mňa rodí nielen ako svojho syna, ale rodí ma ako seba a seba ako mňa, mňa ako svoje bytie a svoju prirodzenosť. V tom najhlbšom, kde vyvieram v Duchu svätom, tam je len jeden život a jedno podstatné bytie a jedno dielo.**“¹⁵ Po týchto silných slovách sa dovoľáva mystickej skúsenosti svätého Pavla a spomína jeho výrok, že budeme úplne premenení v Boha. (2Kor 3,18) K tomu dodáva, že keď je čosi premenené v niečo iné, stáva sa s týmto *jedným*.¹⁶

Tajomné *pôsobenie*, ak sa mu bytie človeka otvorí, ho postupne pohlcuje svojou životadarnou silou a odstraňuje všetko to, čo mu je nepodobné – videli sme, že *miera odvlastnenia je zároveň mierou obdarenia*. Tak ho zároveň vpúšťa do čoraz väčšej hĺbky a *blízkosti*, takže všetko dostáva „chuť od Boha a stáva sa božským.“¹⁷ Eckhart pri snahe objasniť túto náročnú tému, podáva mnohé podobenstvá, medzi inými aj obraz premenenia dreva ohňom v oheň, ktoré radi používali mnohí mystici. „Pôsobenie a vznikanie je jedno. Keď tesár nerobí, dom nevznikne. Keď spí sekera, spí aj to, čo vzniká. Boh a ja sme v tomto vznikaní jedno; on pôsobí a ja vznikám. Oheň v seba premení všetko, čoho sa mu dostane, a to dostane prirodzenosť ohňa. Drevo nepremení oheň v seba, ale oheň naopak premení drevo v seba. Tak budeme i my premenení v Boha, aby sme ho poznali takého, aký je.“¹⁸ V tej istej kázni, unášaný silou *jednoty*, o ktorej v zanietení píše, sa odváži dokonca vysloviť onú známu kontroverznú vetu „*Boh a ja sme jedno*.“¹⁹ Zakúšaná *blízkosť* sa mystikovi zdá byť absolútna. Neskôr sa Eckhart vo svojej *Obhajobe* (IV,10) k myšlienke bytostnej jednoty človeka a Boha priznáva a dodáva, že v nej nebol správne pochopený. Autentická jednota človeka s Bohom pre mystika vonkoncom neznamená, že človek je Bohom a môže sa cítiť bohorovne. Práve naopak. Ako sme videli v stati o odvlastňovaní, práve stále hlbšia a bližšia jednota odkrýva v pravdivom sebazpoznaní človeku, ako veľmi je človekom.

⁹ Tamže, s. 163.

¹⁰ Tamže, s. 162.

¹¹ „*Fünklein*“ od „*funk*“, ktoré sa vzťahuje k vyžarovaniu iskier alebo lúčov svetla; „*seelenfünklein*“ ako „*tá časť duše, kde prichádza k mystickému poznaniu či jednote s Bohom*.“ In CAPPS, W.H. – WRIGHT, W.M.: *Silent fire*, c. d., s. 110. Je to ono „*čosi*“, kde sa nepretržite darúva vo svojom rodení Slovo, Syn, „*čosi*“, čo má prístup (čo je prístupom) k „*originálnemu základu*“, k samotnému božstvu. In ANCELET-HUSTACHE, J.: *Master Eckhart and The Rhineland Mystics*, c. d., s. 66-67.

¹² SUDBRACK, J.: *Mystika*, c. d., s. 44.

¹³ ECKHART: Kázání, c. d., s. 250.

¹⁴ Tamže, s. 251-252.

¹⁵ Tamže, s. 248.

¹⁶ Tamže, s. 249.

¹⁷ ECKHART: Naučení, c. d., s. 136.

¹⁸ ECKHART: Kázání, c. d., s. 250.

¹⁹ Tamže, s. 249.

Avšak práve mystika ukazuje, že v *úplnom vzájomnom sebadarovaní spočíva dokonalá jednota*. Jedná sa o ten jediný základný *dar*, ktorý Eckhart neustále zdôrazňuje.²⁰

Tým najpôvodnejším *darom*, ktorý je v neustálom *dávaní* darovaný, je samotný Darca, ktorý je napokon sám v sebe nepretržitým *obdarúvaním*. *Obdarovaný* sa tak obdarovaním sám stáva *darom*, ktorý sa ďalej *dáva*. Takéto poňatie mystéria zdieľajúceho sa božstva nachádza koniec koncov svoj výraz práve v *trojičnej teológii*. Josef Sudbrack vo svojej analýze Eckhartovej mystiky zhrňa, že Eckhartov základný obraz rodenia božieho Syna v hĺbinách ľudského bytia korešponduje s jeho celkovou koncepciou bytia. Človek je volaný uskutočniť svoju podstatu, dosiahnuť svoju možnú bytostnú plnosť. Svoje bytie uskutočňuje tým viac, čím viac má podiel na samotnom *zdroji* bytia, čím viac prijíma samotné božské bytie. Jednoducho, človek je tým viac človekom, čím viac je *jedno* s Bohom. „*Toto rodenie Boha* sa deje v srdci človeka, čím viac uskutočňuje *svoju podstatu*.“²¹

Na istom mieste Eckhart píše: „Rozdielnosť pochádza z jednoty, totiž rozdielnosť v Trojici. Jednota je rozdielnosť a rozdielnosť je jednota. Čím väčšia rozdielnosť, tým väčšia jednota, pretože to je rozdielnosť bez rozdielu.“²² Špecifikuje, že láska je tam, kde je rovnosť a jednota dvoch. Podáva tiež úsmevnú dobovú analógiu ohľadne vzťahu Boha a človeka, v ktorej hovorí, že žena a muž si síce nie sú rovní, ale v láske sú si úplne rovní.²³ Táto *rovnosť* je tiež začiatkom a pôvodom „kvitnúcej a horúcej lásky.“²⁴ Vzápätí dodáva, že „láska prirodzene vyviera a pramení z dvoch a stáva sa jedným.“ Lebo ani jedno ako jedno, ani dve ako dve, ale princíp „dve ako jedno“²⁵ umožňuje lásku – „dobrovoľnú, horúcu a túžobnú.“²⁶ A pokračuje, že tak, ako voda a všetky stvorené bytia sa náhlija k svojmu pôvodu, tak rovnosť a láska „nesú dušu do prvého počiatku Jedného“, „k Bohu ako k jednému v jeho nezrozenom zjednotení.“²⁷ Zdá sa, že aj Eckhart – akokoľvek prízvukuje bezfarebnú *jednotu* za každým obrazom, pojmom a pocitom – zjavne chápe mystickú jednotu nie ako anihilujúcu totalitu, ale ako netotalitarizujúce spojenie sa, jednotiace prenikanie, ako *jednotu* vzájomného sebadarovania.

Tiež nezabúdajme, že pokoju a sile božského zjednotenia predchádzalo úplné sebvzdanie sa *svojho* v prospech *i/Iného*, v osobnej mystike Západu, konkrétne – v prospech *t/Tvojho*. Tento najvyšší skutok²⁸, ktorý u Eckharta našiel svoj výraz v pojme odpútanosti (ako sme videli, nie od *iného*, ale práve od *seba* samého), je tým, ktorý umožňuje tak intímnú *blízkosť*, pretože *zrkadlí* kenotickú činnosť samého Boha: „V tom istom zrození, kde Otec rodí svojho Syna a dáva mu koreň i celé svoje božstvo a celú svoju blaženosť a nič si nenecháva, v tom istom rodení nás nazýva svojimi priateľmi.“²⁹ Odpútanosť dovolila vyvstať *podobnosti*, umožnila v hĺbke uzrieť *zrkadlenie rovnosti*. „Spravodlivý človek je jedno s Bohom. Rovné sa miluje. Láska vždy miluje rovnaké.“³⁰ A veľký kazateľ odpútanosti hovorí, že *prítahujúci* ani *prítahovaný* nenájdu „žiaden kľud a spočinutie, pokiaľ sa nespoja v jednom.“³¹ *Blízkosť* v mystike majstra Eckharta prekračuje vo svojej radikalite aj samu seba. Nejde iba o zjednotenie skrze dobrotu a spravodlivosť života, ide o „viac: jedno jediné jedno.“³²

²⁰ ECKHART: Naučení, c. d., s. 150.

²¹ SUDBRACK, J.: *Mystika*, c. d., s. 45.

²² ECKHART: Kázání, c. d., s. 267.

²³ Tamže, s. 219.

²⁴ ECKHART: Kniha božské útechy, c. d., s. 171.

²⁵ Tamže, s. 171.

²⁶ Tamže, s. 171.

²⁷ Tamže, s. 171.

²⁸ ECKHART: Naučení, c. d., s. 124.

²⁹ ECKHART: Kázání, c. d., s. 220.

³⁰ Tamže, s. 268.

³¹ ECKHART: Kniha božské útechy, c. d., s. 172.

³² Tamže, s. 172.